

Наталія Басюк,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри дошкільної освіти

і педагогічних інновацій

МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ І МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗКАХ ІВАНА ФРАНКА

Проблема морального виховання підростаючого покоління була і залишається однією з найважливіших проблем сучасного суспільства. Особливо гостро вона постає у цей важкий для Української держави час, коли відбуваються глобальні перетворення у всіх сферах життя. Дефіцит моральних цінностей і зневага моральними нормами стають повсюдним явищем. Непоодинокі спостерігається невідповідність між уявленнями про моральну поведінку та реальною поведінкою значної частини сучасної молоді. Великі надії у розв'язанні цієї проблеми спрямовуються на дошкільні навчальні заклади та початкову школу, які закладають моральну основу, ядро особистості дитини, сприяють формуванню досвіду моральної поведінки. Починати виховну роботу потрібно з раннього віку, добираючи для слухання, а пізніше прочитання самими дітьми такий літературний матеріал, який би пов'язувався з особистим досвідом дитини і давав можливість розширити кругозір, осмислити нові для дитини життєві поняття. Водночас він має бути близьким дитячому світосприйняттю і характеризуватися ознаками: дохідливістю, цікавістю, веселістю, наявністю вигадки, домислу, емоційністю, здатністю впливати на почуття дітей, їхні переживання, приносити відчуття насолоди, хвилювання. Таким літературним жанром є казка – найжиттєвіший, найархаїчніший і найдоступніший для маленьких читачів жанр.

Особливий вплив на дітей мають казки Івана Франка. Занурюючись в унікальний дивосвіт Франкових казок, читач співчуває або осуджує казкових героїв, бо саме в їхніх вчинках легко «прочитати» людські риси і вади, жваво реагує на тонкий і дотепний гумор письменника, утверджується в думці про

перемогу добра над злом. Сповнені національного колориту, казки Івана Франка залишаються актуальними, цікавими і близькими сучасним дітям, як і сто років тому.

Як зазначає дослідниця літературної спадщини І.Франка Н.Тихолоз, «казкові тексти є практичним втіленням теоретичних поглядів І. Франка на виховання дітей та лектуру для них» [4]. Саме казка є одним з найяскравіших феноменів прояву національної величі письменника.

За радянських часів казки й оповідання І. Франка входили до шкільної програми з української літератури, а тому були об'єктом інтересу не тільки школярів, а насамперед літературознавців (О. Дей, О. Вертій, Д. Білецький, Л. Кіліченко, В. Бойко, Л. Малярєнко та ін.). Однак учені, розглядаючи твори для дітей, лише мимохіть торкалися казок письменника. Тому тривалий час літературна казка І. Франка не була самостійним предметом дослідження. Ґрунтовне осмислення казкової скарбниці І.Франка вперше зустрічається в 60-х роках 20 ст. у монографії лінгвіста Я. Закревської «Казки Івана Франка: мовно-художній аналіз» (1966). Сучасні дослідження казкової спадщини І. Франка здійснювали В. Гуменна, І. Гончар, Л. Водяна, В. Комарницька, Ю. Бондаренко, З. Гузар, П. Іванишин. Новий етап у вивченні казок І. Франка започаткувала Н. Тихолоз у монографії «Казкотворчість Івана Франка (ґенологічні аспекти)» (2005). Однак залишається поза увагою дослідників проблема морального виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку засобами літературних казок Івана Франка.

Сам І. Франко не вживав терміна «літературна казка», хоча у його творчості цей жанр фактично став одним з найпродуктивніших. Письменник написав майже п'ятдесят казок. Франка-автора дитячих творів дуже влучно охарактеризував М. Коцюбинський: «Здавалось би, що авторові грізної, понурої картини життя працюючих у «поті чола» недоступні ясні і ніжні образи. А подивіться, з яким теплим і сердечним почуттям, з якою любов'ю малює він дітей. Доволі пригадати оповідання «Малий Мирон», «Грицева шкільна наука», «Мій злочин» та інші, доволі згадати написані ним для дітей казки і вірші – стане ясним, що борець уміє бути голубом: Франко наче спочиває на дітях од

моря сліз і горя, співцем якого він зробився» [2: т4: 56]. Активний процес казкотворення митця припадає на 90-ті роки і пов'язаний з народженням і вихованням власних дітей: Андрія, Тараса, Петра і наймолодшої донечки Ганнусі. І. Франко був тонким знавцем дитячої психології і ніколи не стояв осторонь виховання. По мірі зростання дітей «зростають» і казки: спершу це були казки для малят дошкільного віку, трохи пізніше – прозові авантюрно-розважальні казки про тварин, яких найбільше вподобали діти 6-12 років. Складаючи казки, Франко-батько ставив перед собою головну мету – поетичним словом виховувати у маленьких читачів найкращі людські якості. Надруковані в найкращому на той час дитячому журналі «Дзвінок», а пізніше окремими виданнями, ці твори стали видатним явищем в українській дитячій літературі. Я. Закревська справедливо називає І. Франка новатором у царині еволюції казки: «Письменник, як ніхто з українських художників слова, влучно і по-новаторському використав великі можливості казки, своєрідно розширив саме поняття «казка», ідейно-художню місткість цього жанру» [1].

Збірка казок під назвою «Коли ще звірі говорили» вперше побачила світ у 1899 р., друге видання з'явилося у 1903 р. У передмові до збірки автор писав: «Оці байки, що зібрані в тій книжечці, то старе народне добро ... Вони найбільше відповідають смакові дітей від 6 до 12 літ, заставляють їх сміятися і думати, розбуджують їх цікавість та увагу до явищ природи» [5]. У казках, що увійшли до збірки «Коли ще звірі говорили» І. Франко вдало використовує художні засоби, вживані в народних казках про тварин, зокрема традиційне змалювання рис тварин: зажерливості вовка, хитрості лиса, незграбності ведмедя, упертості осла тощо. Письменник ще більше підкреслив ці характерні особливості тварин, майстерно розкриваючи їх через вчинки або розмови персонажів.

Казковий доробок І. Франка складають такі групи казкових творів:

- віршовані казки, художні обробки народних казок та оригінальні авторські літературні казки для дошкільнят («Ріпка», «Киця», «Суд Святого Миколая» та ін.);

- прозові казки для молодших школярів (казки, що увійшли до збірки «Коли ще звірі говорили»: «Лисичка-черничка», «Вовк, Лисиця і Осел», «Як звірі правувалися з людьми», «Як синиця хотіла море спалити», «Фарбований Лис», «Мурко і Бурко», «Три міхи хитрощів», «Лисичка-кума», «Лисичка і Журавель», «Лис і Дрозд», «Вовк-старшина», «Заєць та їжак», «Як лисиця сама себе перехитрила», «Лисичка і Рак», «Осел і Лев» ті інші);

- оригінальні авторські казки, написані на запозичені сюжети («Лис Микита», «Абу-Касимові капці», «Коваль Бассім»), що збагатили українську літературу новими сюжетами і долучили її до світової класики.

У свої казках І. Франко «переслідував насамперед настановчу, морально-спрямовану етико-естетичну мету» [3]. Світ дитини особливий, і письменник, враховуючи своєрідність дитячого мислення, вміло вводить у свої казки педагогічні моменти, концентрує увагу на питаннях моралі й етики. Його казки є початковим моральним орієнтиром для виховання у розмаїтті людських вчинків і життя. Казкові персонажі викликають сміх, бо в їхніх вчинках вгадуються людські стосунки, звички й хиби: «Говорячи ніби про звірів», казка «одною бровою підморгує до людей». Саме казки формують первинні моральні поняття, збагачують уяву незабутніми образами народної фантазії. Різде протиставлення добра і зла, ідеалізація позитивних героїв, велика емоційна сила і виразність образів, своєрідна поетика у них захоплюють дітей, герої цих творів глибоко западають їм у душу, дають поштовх для роздумів, пробуджують прагнення їх наслідувати.

У казці певна моральна норма чи позиція ніколи не нав'язується, не виступає оголено, а впливає з художньої тканини твору, існує як підтекст, як повчальний висновок, який належить зробити для себе слухачам казки.

Під час опрацювання казки педагоги пропонують дітям різні методи і прийоми. Найпоширенішим є інсценування казки чи її фрагментів, оскільки він базується на рольовому перевтіленні дітей у казкових героїв. У межах означеного методу можна впровадити такі його варіанти: а) інсценування кульмінаційних фрагментів казки; б) достворення учнями фіналу казки та інсценування його різних варіантів; в) постановка казки на сцені – їй передували

конкурс на кращих виконавців ролей; г) прийом-пошук, коли вихованцям пропонувалося знайти у реальному житті героя, схожого на казкового, а потім у рольовій грі показати його гарний вчинок.

Вживаючись в образ казкового героя, дитина повністю чи частково уподібнюється до нього, внаслідок чого відбувається формування й переосмислення особистісних орієнтацій індивіда. Приміряючи себе до інших, школяр глибше пізнає свої можливості. Саме за допомогою цього відбувається інтенсивний процес оновлення змісту його духовно-морального світу.

Таким чином, казкова спадщина І. Франка має невичерпні можливості для здійснення морального виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку і потребує глибокого осмислення та використання в навчально-виховному процесі.

Список використаної літератури:

1. Закревська Я. Казки Івана Франка: мовно-художній аналіз. – К., 1962.
2. Коцюбинський М. Іван Франко // Коцюбинський М. Твори: В 6 томах. – К., 1966.
3. Сабат Г.П. Казки Івана Франка як естетико-поетикальна система: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальностей 10.01.06 – теорія літератури, 10.01.01 – українська література. – К., 2009. – 32 с.
4. Тихолоз Н. «Як дітям мати, з любові...» (Етика і поетика Франкових казок) //Дивослово. – 2003. - № 11. – С. 2-6.
5. Франко Іван. Вибрані твори: В 3 т. – Т. 3: Літературознавство, публіцистика. – 2-е вид., доп. /Ред. колегія: В. Скотний та ін., упор. О. Баган. – Дрогобич: Коло, 2005. – 690 с.